

УДК 340.132+342.731(430)”1555-1640”

Цвєткова Юліанна Володимирівна –

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії права та держави
юридичного факультету
Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Yulianna V. Tsvietkova –

PhD. in Law, docent (assistant professor) of
History of Law and State Department, Law Faculty,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60 Volodymyrska Street Kyiv Ukraine)

Врегулювання свободи протестантського віросповідання нормативно-правовими актами німецького імперського законодавства з 1555 до 1640 р.

Стаття аналізує правові норми, що стосувалися свободи віросповідання в Священній Римській імперії німецької нації та були прийняті на федеральному законодавчому рівні. Доводиться, що норми Аугсбурзького акту 1555 р. в цей період постійно оскаржувалися та порушувалися, особливо з боку протестантських князів. В результаті складних політичних, військових та економічних умов правове становище протестантських земель покращилося, а правовий статус протестантів, що проживали на територіях католицьких правителів, погіршився.

Ключові слова: Аугсбурзький райхстаг 1566 р., Регенсбурзький райхстаг 1576 р., Аугсбурзький райхстаг 1582 р., Едикт про реституцію 1629 р., Празький мир 1635 р., Шнайєрський райхстаг 1640 р., *Reservatum ecclesiasticum*.

Статья анализирует правовые нормы, касающиеся свободы вероисповедания в Священной Римской империи немецкой нации, принятые на федеральном законодательном уровне. Доказывается, что нормы Аугсбургского акта 1555 г. в этот период постоянно обжаловались и нарушались, особенно со стороны протестантских князей. В результате сложных политических, военных и экономических условий правовое положение протестантских земель улучшилось, а правовой статус протестантов, проживавших на территориях католических правителей, ухудшился.

Ключевые слова: Аугсбургский рейхстаг 1566 г., Регенсбургский рейхстаг 1576 г., Аугсбургский рейхстаг 1582 г., Эдикт про реституцию 1629 г., Пражский мир 1635 г., Шнейерский рейхстаг 1640 г., *Reservatum ecclesiasticum*.

Yu. V. Tsvietkova Regulation of the Freedom of Protestants' Faith by German Imperial Legislation from 1555 till 1640

The article analyses the legal norms of the federal level legislation, concerning the freedom of faith in the Holy Roman Empire of the German nation.

The article proves that legal regulation of the freedom of faith on German lands was not finalized with the Augsburg Diet Act 1555 promulgation, but this legal institute forming continued despite of the complicated political and military conditions of the Confessionalisation' and Thirty Years War' times. The Augsburg Act 1555 legal norms, especially the Reservatum ecclesiasticum paragraph, were constantly challenged and breached by the Protestant princes at this time. They used different circumstances to demand recognition of their religious sovereignty, in spite of previous decisions or treaties with emperor and Reichstags, they had accepted before. But after certain complex of religious liberties was granted to them, their political and legal appetites grew bigger.

In comparison with previous period of the legal history of the Reformation, from the middle of XVI till the middle of the XVII centuries the range of subjects of the freedom of faith granting expanded because of including different Lutheran religion branches (the Calvinism – first and foremost).

It is paradox, but simultaneously with the successful initiatives of the emperor and Catholic princes' Catholic Counter-Reformation, Protestant princes have not only formalized their existing legal status, but strengthen it comparing with the norms of the Augsburg Act 1555.

At the same time, after the proceeding of the Stephani's principle "cujus regio – ejus religio" the legal and real statuses of the common people who were of other confession than their landlords, have been worsened.

Keywords: *Diet of Augsburg 1566, Diet of Regensburg 1576, Diet of Augsburg 1582, Edict of Restitution 1629, Treaty of Prague 1635, Diet of Speyer 1640, Reservatum ecclesiasticum.*

Постановка проблеми. Період з прийняття акту Аугсбурзького райхстагу 1555 року до V Шпайерського райхстагу 1640 р. є завершальним періодом у правовому становленні Реформації на землях Священної Римської імперії німецької нації (далі - СРІНН). Імперська нормотворча діяльність в цей період неймовірно ускладнена подіями боротьби імператора за збільшення своєї влади, опору князів цьому процесу та ходом Тридцятилітньої війни. Конфлікт віросповідань в цей період виплеснувся за межі імперії та поступово охопив усю Європу. Аналіз нормотворчої діяльності в сфері свободи віросповідання в СРІНН в умовах відкритих та прихованих бойових дій, успішні та невдалі шляхи вирішення цих конфліктів та реакція на ці спроби різних соціальних та релігійних груп є дуже цікавими для української правової та політичної ситуації сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та невирішені проблеми. Правового становища протестантизму в цей період в своїх працях торкаються такі відомі науковці як М. Беляєв, Ф. фон Бецольд, Дж. Брайс, А. Епштейн, М. Еспенхорст, Ю. Івонін, С. Каріков, Ю. Некрасов, А. Прокоп'єв, Дж. Уайлі, Ф. Шафф. Разом з тим, більшість цих досліджень є історичними та описують суспільно-політичні, військові чи доктринально-філософські аспекти. Правова база загальноімперського законодавчого рівня, її змістовна та законодавчо-технічна характеристика, ефективність та успішність застосування цих правових норм на місцях, цілісна картина еволюції імперського законодавства свободи віросповідання здебільшого залишаються поза їхньою увагою або ж їх описують фрагментарно.

Метою цієї статті є продемонструвати розвиток імперського законодавства щодо свободи віросповідання в другій половині XVI – першій половині XVII століть, показати його подальші еволюційні процеси порівняно з нормами Аугсбурзького акту 1555 р.

Виклад основного матеріалу. У закордонних працях період після прийняття Аугсбурзького акту 1555 р. часто визначають як період Конфесіоналізації – взаємопроникнення та поєднання державних, релігійних, соціальних та правових інститутів в межах одного територіального формування, якими у СРІНН були суб'єкти федерації (герцогства, графства, міста, архієпископства). Багато авторів вважають, що цей період також був останнім в існуванні і самої СРІНН як федерації, адже по наслідках впровадження Вестфальської системи рівень суверенітету, участі у міжнародній діяльності та впровадження незалежної від бажань імператора політики в окремих землях по суті перетворив її на конфедерацію. [1, 270-274]

Особливістю цього періоду були низки військових конфліктів як на самій території СРІНН, так і на її кордонах, найвідомішим та найпотужнішим з яких, безперечно є Тридцятирічна війна. Крихкість внутрішнього імперського миру, постійні бойові дії, зокрема з Туреччиною, слабкість імператорів щодо впливу на курфюрстів та інші німецькі місцеві владні кола разом з бажанням Габсбургів перетворити державу на абсолютну монархію призвели до того, що райхстаги в цей період скликалися не так часто, як у попередні періоди, представництво в них було часткове, а їхні рішення більш стосувалися практичних побутових питань тогодення, як то організація та поставка війська, бюджет та позики, міжнародні справи тощо. Актів, що приймалися б на загальноімперському рівні та врегульовували б питання свободи віросповідання на загальноімперському рівні, порівняно з попереднім періодом також було менше, а їхній зміст здебільшого зводився до повторення вже проголошених привілеїв. Деякі дослідники взагалі заявляють, що в правовому полі свободи віросповідання всі рішення по суті були прийняті до Аугсбурзького акту 1555 р. (включно з останнім), а в подальшому тільки вносилися

корективи до цих правових норм [2, 10], хоча аналіз правових норм імперського законодавства, який буде проведений у цій статті, дає нам можливість стверджувати зворотне.

Першим з важливих загальноімперських рішень цього періоду був підсумковий акт Франкфуртської наради курфюрстів 1558 р., присвяченої обговоренню наступника Карла V. Важливим державно-правовим рішенням була прийнята тут регламентація діяльності зборів курфюрстів Курфєрайн (Kurverein), яке в майбутньому в багатьох випадках або заміняло райхстаги, або під час їх проведення формувало вирішальне лобі.

Для питання свободи віросповідання ця нарада стала важливою віхою, адже по-перше, тут був запроваджений принцип, що ніхто з курфюрстів не міг оголошуватися поза законом через релігійну причину, а по-друге, до виборчої капітуляції майбутнього Фердинанда I було включено зобов'язання імператора дотримуватися Аугсбурзького акту 1555 р. [3] Обидва рішення мали величезне значення для подальшого розвитку права на вибір віросповідання у імперії. Перше мало остаточно позбавити імператора-католика права тиску на своїх протестантських підданих, причому навіть тоді, коли останні своїм правом зловживали. Слід однак зазначити що на практиці ця норма в подальшому порушувалася, що найяскравіше відбилося у конфліктах з Пфальцем чи з Донавертом.

Значно більшу роль у подальшому державно-правовому розвитку СРІНН відіграв другий пункт рішення. Включення релігійних гарантій до передвиборчих програм імператорів до цього зустрічалося тільки щодо Чеського (Богемського) королівства – Празькі компактати, що підписувалися усіма королями Чехії при коронації гарантували вільне віросповідання чеським гуситам. [4, 158-163] Незважаючи на те, що випадок це був достатньо унікальний для імперії, тим не менш він був вже прецедентом з більше ніж столітньою історією. Застосування його для усієї території СРІНН створювало гарантії для протестантських князів та давало їм сподівання на таке ж відносно спокійне існування їхньої конфесії, яким вже більше ніж сто років в складі імперії користувалися чеські утравісти.

Одночасно це рішення одразу підняло статус акту 1555 р. та надало завершеного вигляду концепції співіснування протестантів та католиків, адже низка актів, що приймалися на райхстагах починаючи з 1521 р. характеризувалася непослідовністю. Зміст попередніх актів постійно коливався разом із обставинами при яких вони приймалися, у них чергувалися абсолютно різні ідеї від категоричних закликів оголосити протестантизм ерессю та знищити його черговим хрестовим походом до повного невтручання державних органів в релігійну сферу та передачі усіх рішень та переговорного процесу папі римському. З цього погляду включення Аугсбурзького акту до передвиборчої капітуляції Фердинанда I надавало його правовим нормам стабільного та поступового визнання, почергової верифікації у різних державних структурах імперії. Саме цей аспект включення до передвиборчої капітуляції Фердинанда дав можливість вважати Аугсбурзький акт рубіконом, що завершив перший етап боротьби за свободу віросповідання в СРІНН та перевів її до наступного етапу.

Правління двох імператорів Фердинанда I та його наступника Максиміліана II (1564-1576) з поглядів лібералізації релігійного питання були відображенням загальних світоглядних позицій цих імператорів. Обидва були досить поміркованими в релігійній сфері, обидва ставили собі за мету зберегти цілісність імперії та усвідомлювали, що протестантизм став непереборною силою з якою потрібно шукати компроміси. Так, Фердинанд ще за часів правління свого брата імператора Карла V представляв імператора на райхстагах при переговорах з лютеранами та кожен раз його присутність призводила до пом'якшення релігійного протистояння.

Максиміліан II взагалі прямо виступав проти Контрреформації, адже поважав станові свободи і привілеї та симпатизував лютеранству. Деякі дослідники вважають що причиною віротерпимості обох імператорів була турецька загроза. [5, 47] Не заперечуючи цього достатньо явного факту, слід вказати й на інші чинники. Якщо взяти тезу М.Лютера про те, що єдність та розбудова держави тримається на взаємних поступках імператора та князів, викладену в його «Застольних промовах» [6, 146], то можна сміливо стверджувати що і Фердинанд I, і,

особливо, Максиміліан II в повній мірі погоджувалися з цією тезою та реалізовували її у своїй політиці. Релігійні питання постійно обговорюються під час правління цих імператорів на загальноімперських з'їздах, причому обговорення це відбувається у формах поміркованих дискусій та готовності йти на компроміс.

Наприклад, ціла низка релігійних питань була обговорена на Аугсбурзькому райхстазі 1566 р. Першим та найважливішим з цих питань на порядку денному був статус кальвінізму. В тексті Аугсбурзького акту 1555 р. в п. 15, 16 та 17 свобода віросповідання в імперії надавалася виключно класичному лютеранству та спорідненим з ним конфесіям.[7] Отже питання, ініційоване Фридрихом III Пфальцьким, стояло про визнання кальвінізму спорідненою лютеранству конфесією, а, відповідно, про поширення на нього усіх імперських актів свободи віросповідання. Опис основних принципів кальвінізму та обґрунтування його спорідненості з лютеранством було підготовлено теологом Булінгером. Фридрих III Пфальцький настільки блискуче представив його на засіданні райхстагу, що лютеранські князі, налаштовані перед цим досить скептично щодо ідей кальвінізму погодилися з його рацією. [8, 143-144] І хоча остаточного рішення райхстагу щодо надання кальвінізму статусу «спорідненої релігії» та поширення на нього усіх актів, що видавалися для врегулювання відносин з лютеранською конфесією не було, фактично існування кальвінізму в правовому полі імперії було прийнято.

Другим питанням була вимога лютеран повної свободи віросповідання та відмову від гарантій існування імперських католицьких епархій, що було передбачено Аугсбурзьким актом 1555 р. Цю ідею імператор категорично заперечив, але в пропозицію компромісу погодився на свободу віри для лютеран у власних австрійських володіннях. [5, 50]

Аналогічно питання про вільний та необмежений перехід бажаючих у протестантизм піднімалося на Шпайерському райхстазі 1570 р. однак Максиміліан II зайняв тут позицію *status quo*, щоб не дратувати своїх католицьких князів, які дорікали йому за симпатії до протестантизму. В результаті, не зважаючи на активну дискусію з

цього питання, жодних підсумовуючих тез в остаточне рішення райхстагу не потрапило.

Аналогічно виключно обговоренням завершилося на райхстазі 1576 р. в Регенсбурзі ідея скасувати *Reservatum ecclesiasticum* «Церковне збереження» - правило Аугсбурзького акту 1555 р., відповідно до якого заборонялася протестантська секуляризація церковної нерухомості після 1555 р. [7] Помірковане ставлення до протестантів Фердинанда I та Максиміліана II призвело до численних порушень цього правила. Тепер протестанти вимагали скасувати норму, як таку що все одне не діє (а разом з цим і легалізувати свої секуляризаційні правочини за останні 20 років), а католики наполягали навпаки, на більш суворому її впровадженні в дію та анулювання проведених секуляризаційних актів. Смерть Максиміліана II зупинила цю дискусію без остаточного розв'язання.

Політика Рудольфа II, що прийшов до влади у 1576 р. та був поміркованим католиком дещо погіршила становище протестантів. З одного боку Аугсбурзький акт 1555 р., який в очах попередніх імператорів був запорукою миру та спокою в імперії втратив свій статус через численні випадки його порушення чи зловживання його нормами. З іншого боку, з існуванням протестантизму остаточно змирилися, і тепер католицькі курфюрсти були більше занепокоєні відстоюванням своїх прав та недопущенням абсолютизму імператора, для чого були готові кооперуватися з протестантськими князями.

Загострення релігійної ситуації в імперії яскраво проявилось у рішеннях райхстагу в Аугсбурзі 1582 р. Тут протестанти вперше виклали спільні системні претензії до католиків щодо порушення свободи віросповідання та діючих норм імперського законодавства на цю тему. [5, 55] Однак і самі у відповідь були звинувачені у недотриманні норм Аугсбурзького акту, зокрема в питанні вже згаданої *Reservatum ecclesiasticum*. Незважаючи на в цілому про-католицьку позицію імператора та більшості голосів райхстагу, проблема секуляризованих земель так і не була вирішена. Максимум чого спромоглося добитися католицьке лобі, це повторення логічного витоку із норм Аугсбурзького акту щодо заборони переходу права голосу на райхстазі секуляризованих

єпископств їхнім новим протестантським володарям та заборона імперським містам самовільно змінювати конфесію. Однак навіть ці рішення блискуче демонструють як зменшилися можливості протестантів щодо лобювання своїх інтересів порівняно з періодом правління лояльних до них імператорів.

Не приймаючи нових радикальних актів щодо свободи віросповідання Рудольф II з підтримкою католицьких князів продовжував зазначену політику й далі. Так він добився того, що райхстаг 1603 р. відмовився визнати секуляризацію низки монастирів у Швабії. Величезним досягненням Рудольфа II в питанні свободи віросповідання на нашу думку можна назвати те, що навіть суб'єктивно підтримуючи католицизм в своїх діях та рішеннях він завжди залишався в правому полі. Він намагався буквально слідувати тексту Аугсбурзького акту, в жодному разі не порушуючи його. Претензії протестантських князів, які висувалися до нього в свою чергу в більшості справ були наслідками якщо не порушення, то зловживання нормами Аугсбурзького акту, які трапилися через лояльність до протестантів з боку попередніх імператорів.

Справжня політика рекатолизації СРІНН почалася з приходом до влади зелота Фердинанда II. Його зусилля по окатоличенню власних доменів хоча формально й відповідали нормам Аугсбурзького акту та правилу сформульованому на їх підставі у 1576 р. юристом Йоахимом Стефані «*cujus regio – ejus religio*» [9], разом з тим сильно порушували крихкий релігійний мир в імперії та створювали для іноземних протестантських правителів підстави вступитися за своїх братів по вірі, що врешті решт розгорнуло Тридцятирічну війну. І тут слід зауважити, що хоча протестантські князі широко вважали обгрунтованими свої претензії щодо покращення свого правового статусу, своїми вимогами вони намагалися оскаржити чи анулювати попереднє імперське законодавство, в створенні якого самі брали участь. Їхнє залучення в якості підтримки іноземних правителів вивело ситуацію з внутрішньонімецької на міжнародну арену, а самі вони в результаті зазнали величезних втрат через перетворення своїх володінь на театри військових дій. В цьому описана ситуація

створює цікаві паралелі з сучасними українськими реаліями.

Найвідомішим загальноімперським актом Фердинанда II щодо свободи віросповідання безперечно став Едикт про реституцію 1629 р. Прийнятий під тиском папи та на підставі норм Аугсбурзького акту він проголошував, що землі, секуляризовані у католицької церкви після договору Пассау 1552 р. мають бути повернені в її лоно. Йшлося в першу чергу про монастирі, що існували на землях протестантських князів. Основною мотивацією рішення було стверджено в преамбулі едикту, що монастирі є майном не стільки церкви, скільки бога, а отже мають бути виключені зі світського управління та світської юрисдикції. [10] Текст акту постійно апелював до параграфів Аугсбурзького акту та вимог до порушників цих норм привести свої володіння у відповідність з цими нормами. Також підкреслювалася дієвість норми *Reservatum ecclesiasticum*, незважаючи на численні її порушення. [10] Далі повторювалася норма Аугсбурзького райхстагу 1582 р., що протестанти, що здобули єпископські землі не набувають права голосу на райхстагах, архієпископи та єпископи, що перейшли в протестантизм втрачають свої кафедри, надані їм католицькою церквою, куди, відповідно, висвячуються нові католицькі священики. Протестантським князям заборонялося звертатися до Імперського камерального суду зі справами про належність їм релігійного майна. Спірні справи мав розглядати на Імперський камеральний суд, а спеціальні посадовці, призначені імператором. [10]

Особливість цього едикту полягала в тому, що він був прийнятий особисто імператором, без обговорення на райхстазі [11, 29] чи Курфєрайні. Прийняття цього едикту було категорично негативно сприйнято протестантами. Але, найцікавіше, що воно не сподобалося й католицьким курфюрстам та князям. Судячи з усього, його одноособова промугляція імператором була сприйнята як зазіхання на суверенітет суб'єктів федерації, і тут католицькі курфюрсти розуміли що цим актом створюється небажаний прецедент. Якщо імператор дозволив собі один раз скасувати особистісним рішенням попередні акти райхстагів щодо майна протестантів, то нічого не буде заважати йому в подальшому прийняти ще

яке-небудь рішення щодо майна католиків. По-друге, військові сили та міжнародна підтримка протестантських та католицьких князів на той момент була достатньо паритетною. В таких умовах ймовірність переходу реституційних процесів у військові зіткнення та громадянські війни з подальшим залученням іноземних сил була величезна. Сумніви та занепокоєння мали викликати й задекларований прецедент передачі певної категорії справ з Імперського камерального суду, який знаходився під впливом курфюрств до особистої юрисдикції імператора. І хоча деякі дослідники вважають, що в Едикті про реституцію не створювалося нового права [2, 381], на нашу думку процедурні та процесуальні новели були принципово новими та відбивали наміри імператора збільшити свої владні повноваження та створити на майбутнє прецеденти правотворчої діяльності імператора, його незалежності від рішень райхстагів та його вплив на вище імперське судочинство.

Те, що Едикт про реституцію не був сприйнятий навіть католиками чітко проявилось вже через рік, на райхстазі в Регенсбурзі у 1630 р. Саме католицькі курфюрсти під час його проведення виступили проти абсолютно усіх ініціатив імператора, починаючи від військових (затвердження командуючим Валенштейна) та закінчуючи пропозиціями по удосконаленню діяльності державних органів. [12, 323] З іншого боку, й пропозиції протестантів щодо скасування Едикту теж були не прийняті. [13, 159] Аналогічно було відкладене й дискутоване з часів Аугсбурзького райхстагу 1555 р. питання про статус кальвінізму в імперії. [14, 4] Легіслаційне свавілля імператора в релігійних питаннях створило не тільки легітимний ґрунт для шведського вторгнення, але й призвело до низки анти-імператорських альянсів всередині СРІНН.

Складна політична та військова ситуація призвела до того, що до 1645 р. райхстаги практично не скликалися, більшість імперських рішень приймалися на Курфєрайні. [11, 29] Реалізація Едикту про реституцію в різних землях імперії також відбувалася з перемінним успіхом. Зокрема, північні землі, які швидко опинилися під контролем шведської армії взагалі випали з імперської юрисдикції. В південних та центральних землях практично реституційні справи відбувалися в значній залежності від

особистостей місцевих князів та їх відносин з імператором. [15]

Військово-політичні обставини та загальноімперська криза призвела врешті решт до поступок як імператора, так і протестантської ліги. Укладений у 1635 р. Празький мир курфюрста Саксонії Іоганна Георга I Ветіна з Фердинандом II більшість дослідників вважають визначним компромісом з обох сторін. [16] Умови договору поширювалися на католиків та представників Аугсбурзького віросповідання, але до останнього мовчазно включалися й кальвіністи, які ратифікували договір. Найважливішою умовою договору було, безперечно, призупинення на 40 років вступу в силу Едикту про реституцію. [16] По суті це було його формальним скасуванням. Усі імперські електори включно з імператором блискуче пам'ятали рішення райхстагів часів правління Карла V, які аналогічно відкладали рішення про статус протестантизму як єресі, що врешті решт завершилося його поширенням по половині земель імперії та усїєї Європи. Щодо поділу на протестантські та католицькі володіння був обраний не 1555 р., як це передбачалося Аугсбурзьким договором, а 1627, [17] що було на руку Саксонському герцогу, володіння якого на цей рік були досить значними. З іншого боку, в своїх володіннях відповідно до доктрини Аугсбурзького миру та принципу Йоахима Стефані імператор розгортав контрреформаційну політику, а протестантські князі мовчазно з цим погоджувалися. Спірні справи щодо релігійних питань поверталися до Імперського Камерального суду, що було прямим порушенням Едикту про реституцію та зайвий раз давало усім учасникам договору усвідомлення про його майбутнє скасування цілком. Поступка з боку протестантів імператору проявлялася в їхньому визнанні, що протестантські володарі секуляризованих колишніх католицьких релігійних фєодів те отримують ані місця, ані голосу на імперських райхстагах.

Значення Празького миру у регулюванні свободи віросповідання в імперії було величезним. Крім фактичного скасування Едикту про реституцію, по суті договір визнав, що кордони між католицькими та протестантськими землями є плаваючими та можуть змінюватися, а не стояти на місці як це було передбачено

Аугсбурзьким договором. Однак свобода вибору віросповідання залишалася за правителями, а не за їх підданими.

Наступним важливим загальноімперським актом, який хоча прямо і не стосувався свободи віросповідання, був тісно з нею пов'язаним стало прийняття в 1640 р. на V Шпайерському райхстазі заборону друку деінде крім імперських міст, резиденцій князів та університетських міст.[18] Ця заборона була пов'язана із організацією у зазначених місцях цензурних комітетів, які мала право нагляду за друкованою літературою та, відповідно, контролювати поширення релігійних текстів на територіях СРІНН. Зазначена норма мала підсилити можливості імператора на власних землях на ниві контрреформації та можливості крупних курфюрств – спонсорів університетів щодо поширення потрібної їм релігії на власних землях.

Тоді ж у Регенсбурзі відбувся з'їзд католицьких та протестантських князів для обговорення остаточного скасування Едикту 1629 р., Празького договору, яке однак не завершилося плідним рішенням, зокрема й через непоступливість імператора. [13, 176] Таким чином, навіть Едикт про реституцію, лєвова частина норм якого ґрунтувалася на змісті Аугсбурзького акту 1555 р., а сам він користувався безумовною підтримкою не тільки імператора, але й католицької церкви не знайшов повноцінної правової реалізації на практиці.

Висновки. Проведений аналіз правових норм імперського законодавства дає нам можливість стверджувати, що правове регулювання свободи віросповідання у німецьких землях не тільки не було завершено з прийняттям Аугсбурзького акту 1555 р., а продовжувало формування цього інституту не зважаючи на складні політичні та військові умови в період Конфесіоналізації та Тридцятирічної війни. Порівняно з попереднім періодом коло суб'єктів привілеїв свободи віросповідання розширюється включаючи до себе різні відгалуження лютеранства (в першу чергу кальвінізм). Як це не парадоксально, але паралельно з розгортанням католицької контрреформації, протестантські князі поступовими кроками не тільки закріпили нормативно-правове забезпечення свого статусу, але й суттєво покращили його порівняно з тим, що було передбачено Аугсбурзьким актом. Користуючись різними обставинами вони постійно збільшували вимоги щодо визнання свого суверенітету у релігійних справах, а при досягненні правового забезпечення певного кола прав і свобод, одразу ж збільшували вимоги. Однак паралельно з цим принцип Стефані «*cuius regio – ejus religio*» погіршив становище пересічних осіб, що сповідували іншу віру порівняно з місцевим правителем.

Список використаних джерел:

1. Брайсь Дж. Священная Римская империя. М.: Тип. Мамонтова, 1891. 382 с.
2. Прокопьев А. Ю. Германия в эпоху религиозного раскола 1555–1648. СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2008. 483 с.
3. Ивонин Ю. Е. Рейхстаги и сословные имперские совещания Священной Римской империи от Реформации до Конфессииализации. *Российский научный журнал*. 2008. №1 (2). С. 30-45
4. Ванечек В. История государства и права Чехии. М.: «Юр. литература», 1981. 503 с.
5. Ивонин Ю. Е. Рейхстаг 1570 г. В Шпейере: новая попытка имперской реформы и европейская политика. *Вестник Удмуртского университета. История и философия*. 2009. Выпуск 2. С. 45-57
6. Павленко В. Г. Социально-политические воззрения М.Лютера по «застольным речам». *Проблемы германской истории*. Выпуск 2. Вологда, 1973. С. 138-147
7. The Religious Peace of Augsburg (1555) URL: http://germanhistorydocs.ghi-c.org/sub_document.cfm?document_id=4386.
8. Шафф Ф. История христианской церкви. т. VIII. СПб.: «Библия для всех», 2012. 555 с.
9. Stephani Joachim. *Intstitutiones Juris Canonici*. Frankfurt, 1612. lib. 1. cap 7. no. 52

10. The Edict of Restitution (1629) URL: http://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4395.
11. Ивонин Ю.В. Совещания курфюрстов и рейхстаги Священной Римской империи накануне и во время 30-летней войны. *Гуманитарные и юридические исследования*. 2015. №1. С. 27-33.
12. Форстен Г.В. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544-1648). СПб.: Тип. Балашева, 1894. т. 2. 632 с.
13. Эпштейн А. Д. История Германии от позднего средневековья до революции 1848 г. М.: ИМО, 1961. 619 с.
14. Беляев М. П. Политика курфюрста Бранденбурга Георга Вильгельма в 1629-1640 гг. и померанский вопрос. *Вестник Московского государственного областного университета. История*. 2012. №3. С. 1-17
15. Таценко Т. Н. К истории Контрреформации в Германии: письмо 1572 г. Герцога Иоганна Вильгельма Саксонского из Научно-исторического архива СПб ИИ РАН. *Петербургский исторический журнал*. 2014. №2. С. 180-201
16. Espenhorst (nee Peters) Martin. The Peace of Prague – A Failed Settlement? *Ashgate Research Companion to the Thirty years' war* 2014 URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315613666.ch22>.
17. The Peace of Prague (1635) URL: <https://www.historylearningsite.co.uk/the-thirty-years-war/the-peace-of-prague/>.
18. Diet of Speyer (1570) URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Diet_of_Speyer_\(1570\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Diet_of_Speyer_(1570)).

References:

1. Bryce, G. (1891) *Svyaschennaya Rimskaya imperiya*. Moskva: Typ. Mamontova [in Russian]
2. Prokopiev, A.Ju. (2008) *Germaniya v epochu religioznogo raskola 1555 – 1648*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo SPb universiteta [in Russian]
3. Ivonin, Yu.E. (2008) Reihstagi I soslovnye imperskie soveschaniya Svyaschennoi Rimskoi imperii ot Reformatsii do Konfessionalizatsii. *Rossiyskii nauchnyi zhurnal*. No 1. 30-45 [in Russian]
4. Vanechek, V. (1981) *Istoriya gosudarstva i prava Chehii*. Moskva: Yuridicheskaya literatura. [in Russian]
5. Ivonin, Yu.E. (2009) Reihstag 1570 g. v Shpeyere: novaya popytka imperskoi reformy i evropeiskaya politika. *Vestnik Udmurtskogo universiteta. Istoriya i filosofiya*. No 2. 45-57 [in Russian]
6. Pavlenko, V.G. (1973) *Sotsialno-politicheskie vozzreniya M. Lutera po „zastolnym recham”*. *Problemy germanskoi istorii*. No 2. 138-147 [in Russian]
7. The Religious Peace of Augsburg (1555) URL: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4386
8. Shaff, F. (2012) *Istoriya hristianskoi tserkvi*. V. VIII. Sankt-Peterburg: Bibliya dlya vseh. [in Russian]
9. Stephani, J. (1612) *Intstitutiones Juris Canonici*. Frankfurt. lib. 1. cap 7. no. 52 [in Latin]
10. The Edict of Restitution (1629) URL: http://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4395
11. Ivonin, Yu.V. (2015) Soveschaniya kurfyurtov i reihstagi Svyaschennoi Rimskoi imperii nakanune i vo vremya 30-letnei voiny. *Gumanitarnye I yuridicheskie issledovaniya*. No 1. 27-33 [in Russian]
12. Forsten, G.V. (1894) *Baltiyskiy vopros v XVI i XVII stoletiyah (1544-1648)*. Sankt-Peterburg: Tip. Balasheva. V.2 [in Russian]
13. Epshtein, A.D. (1961) *Istoriya Germanii ot pozdnego srednevekoviya do revolyutsii 1848 g.* Moskva: IMO [in Russian]
14. Belyaev, M.P. (2012) *Politika kurfyursta Brandenbura Georga Vilgelma v 1629-1640 gg. i pomeranskii vopros*. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Istoriya*. No 3. 1-17 [in Russian]

15. Tatsenko, T.N. (2014) К истории Контрреформации в Германии: письмо 1572 г. Герцога Иоганна Вилгельма Саксонского из Научно-исторического архива СПб И РАН. *Peterburgskii istoricheskii zhurnal*. No 2. 180-201 [in Russian]
16. Espenhorst (nee Peters), M. (2014) The Peace of Prague – A Failed Settlement? *Ashgate Research Companion to the Thirty years' war* URL: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315613666.ch22>
17. The Peace of Prague (1635) URL: <https://www.historylearningsite.co.uk/the-thirty-years-war/the-peace-of-prague/>
18. Diet of Speyer (1570) URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Diet_of_Speyer_\(1570\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Diet_of_Speyer_(1570))